

8 MART'IN 100. YILDÖNÜMÜNDE
TÜRKİYE'DE ve DÜNYADA
KADIN EMEĞİ ve İSTİHDAMI
RAPORU

SOSYAL-İŞ SENDİKASI

MART 2010

Bu çalışma direnişteki TEKEL işçisi kadınlara armağan edilmiştir

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ ve TABLOLAR DİZİNİ

1) KÜRESEL KRİZİN GÖLGESİNDE DÜNYADA KADIN İSTİHDAMI VE EMEĞİ

- a) İstihdama Katılım Oranı
- b) İstihdam Oranı
- c) İşsizlik Oranı
- d) Korunmasız İstihdam
- e) Ücret Eşitsizliği

2) TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

- a) Küresel Araştırmalarda Türkiye
- b) Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete İlişkin Temel Veriler ve Mevcut Durum
  - b-1) Eğitim
  - b-2) Sağlık
  - b-3) Siyasal Yaşama Katılım ve Yönetim Kademelerinde Temsiliyet
  - b-4) Kadına Yönelik Şiddet

3) TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNE İLİŞKİN TEMEL VERİLER

- a) İşgücüne Katılım
- b) İstihdam
- c) İşsizlik
- d) Kadınların İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri
- e) Türkiye'nin Bölgesel ve Küresel Ölçekteki Durumu
- f) Kadınların İstihdam Alanları
- g) Kadınların Meslek Gruplarına Göre İstihdamı
- h) Kadınların İşyeri Durumu
- i) Kadınların İşteki Durumu
- j) Sosyal Güvenlik
- k) Ücretler
- l) İşyerinde Taciz ve Kadına Yönelik Şiddet
- m) İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği
- n) Sendikal Örgütlenme
- o) İşyerinde Ayrımcılık, Hak İhlalleri ve Çalışma Koşulları
- p) Küresel Kriz ve Etkileri

4) GENEL DEĞERLENDİRME

TABLolar DİZİNİ

- Tablo 1: Dünya Ölçeğinde İstihdama Katılım Oranı (Genel ve Cinsiyete Göre)
- Tablo 2: Dünya Ölçeğinde İstihdam Oranı (Genel ve Cinsiyete Göre)
- Tablo 3: Dünya Ölçeğinde İşsizlik Oranı (Genel ve Cinsiyete Göre)
- Tablo 4: Dünya Ölçeğinde İstihdam İçinde Korunmasız İstihdam Edilenlerin Oranı
- Tablo 5: Türkiye'nin Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'na Göre Konumu
- Tablo 6: 4 Temel Kriteria Göre Türkiye'nin Konumu
- Tablo 7: Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İndeksi'ne Göre Konumu
- Tablo 8: Türkiye'de Cinsiyetlere Göre Okullaşma Oranları
- Tablo 9: Bitirilen Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Eğitim Durumu
- Tablo 10: Belirtilen ve Teşhis Edilen Sağlık Sorunları
- Tablo 11: İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları
- Tablo 12: Kadınların İşgücüne Dâhil Olmama Nedenleri
- Tablo 13: “Kadınlar Çalışmamalıdır” Diyenlerin Gerekçeleri
- Tablo14: Ev İçi Sorumluk Paylaşımı
- Tablo 15: 0-5 Yaş Arası Çocuk Bakımı
- Tablo 16: Kadınların İstihdamına İlişkin Türkiye-Dünya-Bölgeler Kıyaslaması
- Tablo 17: İstihdam Edilen Kadınların İstihdam Alanları
- Tablo 18: Meslek Gruplarına ve Cinsiyete Göre İstihdam
- Tablo 19: İşyeri Durumuna ve Cinsiyete Göre İstihdam
- Tablo 20: İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumu
- Tablo 21: Esas İş Nedeniyle Sosyal Güvenliğe Kayıtlı Olmayanlar
- Tablo 22: İşçi ve Memur Sendika ve Konfederasyonlarının Organlarında Kadınlar
- Tablo 23: İstihdam Edilen Kadınların Meslek Grupları

Giriş:¹

Bu çalışma, 1910 yılında 8 Mart'ın "Dünya Emekçi Kadınlar Günü" olarak ilan edilmesinin 100. yıl dönümünde dünyada ve Türkiye'de kadın emeği ve kadın emekçilerin mevcut durumuna ilişkin temel göstergeleri ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Mevcut durumun daha iyi anlaşılabilmesi için, son yıllara ilişkin veriler son 20 yıllık döneme ait verilerle birlikte sunulmuştur. Rapor, 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, dünyada kadın emeği ve istihdamına ilişkin temel veriler ele alınmış, küresel ölçekte kadın istihdamının yönelimleri son 10 yılda yaşanan değişimler ile birlikte masaya yatırılmıştır. İkinci bölümde, Türkiye'de kadınların çalışma yaşamındaki konumunun daha geniş bir çerçeveye oturtulabilmesi açısından Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gözler önüne seren göstergeler sunularak genel bir tablo çıkarılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye'de kadın emeği ve kadın emekçilere ilişkin göstergelere yer verilmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın Türkiye ve dünyada kadın emeğine ilişkin tüm göstergeleri sunmak gibi bir iddiası yoktur. Bu çalışma temel göstergelerden hareketle, kadın emeğine ilişkin genel tabloyu ortaya koymayı ve temel sorunları ele almayı hedeflemektedir. Bu çerçevede istatistiklere ve istatistiklere dayanan yorumlara ağırlık verilmiştir. Rakamlar ve verilerin anlattıkları muhakkak sınırlıdır. Türkiye'de ve dünyada kadın emekçilerin gerek çalışma yaşamında gerek toplumsal yaşamın diğer alanlarında yaşadıkları sorunlar, çektikleri sıkıntılar ve verdikleri mücadelelerin tümüyle istatistiksel tablolara dökülmesi mümkün değildir. Tam da bu noktada bu çalışma, Türkiye'de kadın emeği ve kadın emekçilere ilişkin temel sorunlara ilişkin genel bir çerçeve oluşturarak tarihe not düşmeyi, daha kapsamlı, derinlemesine ve deneyimlere dayanan çalışmalara katkı sunmayı, kadın emekçilerin sorunlarının görünür kılınması ve sorunların aşılması için yürütülen mücadelelere mütevazî bir katkı yapmayı hedeflemektedir.

---

¹ Bu çalışmanın hazırlanması sırasında birçok kaynağa erişmemizi sağlayan Özge Berber Ağtaş'a, bazı istatistiksel göstergelere ilişkin verdikleri bilgiler için TÜİK İşgücü İstatistikleri Birimi çalışanlarına, bazı uluslararası çalışmalara erişmemizi sağlayan ITUC Araştırma Birimi çalışanlarına, bazı istatistiklerin derlenmesi sırasında yaptığı yardım için Çiğdem Yazıcı'ya, eleştiri ve önerileri ile çalışmaya büyük katkı sağlayan Gülay Toksöz, Necla Akgökçe, Saliye Ayşegül Doğan Sırmagül, Aylin Akçay ve Ecehan Balta'ya, en önemlisi de dirençleri ve kararlılıkları ile bu çalışmaya ilham veren direnişçi Tekel işçisi kadınlara teşekkürlerimizi sunarız.

Tekel işçisi kadınlar, çalışma boyunca ortaya konulacak olan olumsuz durumun nasıl değişebileceğinin ipuçlarını mücadelelerinde vermişlerdir. Bu gerçekten de hareketle bu çalışma, 8 Mart'ın 100. yıldönümünde aylardır güvenceli bir iş ve gelecek için mücadele eden Tekel işçisi kadınlara armağan edilmiştir.

1) KÜRESEL KRİZİN GÖLGESİNDE DÜNYADA KADIN İSTİHDAMI VE EMEĞİ

a) İşgücüne Katılım Oranı

Dünya genelinde işgücüne katılım oranı son 10 yılda nominal olarak yüzde 0,8 oranında gerilemiştir. Kadınların işgücüne katılımında gerileme son 10 yılda yüzde 0,2; erkeklerde ise yüzde 1,5 olmuştur. Ancak kadınlar ve erkekler arasında işgücüne katılım oranındaki fark hala devam etmektedir. **2009 yılı itibariyle dünya ölçeğinde çalışma yaşındaki erkek nüfusun yüzde 77,7'si işgücüne katılırken, kadın nüfusta bu oran yüzde 51,6 olarak gerçekleşmiştir.**

Tablo1: Dünya Ölçeğinde İşgücüne Katılım Oranı (Genel ve Cinsiyete Göre)²

Yıllar	1999	2002	2006	2007	2008	2009
Toplam (%)	65,5	65	64,8	64,7	64,7	64,7
Erkek (%)	79,2	78,6	78	77,8	77,7	77,7
Kadın (%)	51,8	51,6	51,6	51,6	51,7	51,6

Kaynak: ILO (2009 yılı verileri ortalama tahmindir).

b) İstihdam Oranı

Dünya genelinde istihdam oranı son 10 yılda yüzde 0,7 gerilemiştir. Kadınların istihdama katılım oranı son 10 yılda yüzde 0,3 gerilemiş, erkeklerde bu oran yüzde 1,6 olarak gerçekleşmiştir. Kadınların istihdam oranı 2004-2008 yılları arasında yüzde 47,9'dan yüzde 48,6'ya yükselmiş ancak küresel krizin etkilerinin ağır biçimde hissedildiği 2009 yılında kadın istihdamında kayda değer bir düşüş yaşanmıştır. Kadınların istihdam oranı yüzde 48,6'dan yüzde 48'e düşmüştür. Öte yandan kadınlar ve erkekler arasında istihdam oranındaki fark hala devam etmektedir. **2009 yılı itibariyle dünya ölçeğinde çalışma yaşındaki erkek nüfusun yüzde 72,8'i istihdam edilirken, kadınların yüzde 48'i istihdam edilmektedir.**

² ILO, 2010, s. 50.

Tablo2: Dünya Ölçeğinde İstihdam Oranı (Genel ve Cinsiyete Göre)³

Yıllar	1999	2004	2006	2007	2008	2009
Toplam (%)	61,3	60,6	60,9	61	60,9	60,4
Erkek (%)	74,4	73,4	73,5	73,6	73,3	72,8
Kadın (%)	48,3	47,9	48,3	48,5	48,6	48

Kaynak: ILO (2009 yılı verileri ortalama tahmindir).

c) İşsizlik Oranı

Dünyada işsizlik oranı 1999 yılı itibariyle yüzde 6,4 iken bu oran 2007 yılına gelindiğinde yüzde 5,7'ye kadar düşmüştür. Ancak küresel kriz nedeniyle dünya genelinde işsizlik oranı 2008'de yüzde 5,8'e, 2009'da ise yüzde 6,6'ya yükselmiştir. Kadınların işsizlik oranı 1999'da yüzde 6,8 iken bu oran 2007'ye gelindiğinde yüzde 6,0'a kadar düşmüş ancak 2008'de yüzde 6,1'e, 2009'da ise yüzde 7'ye yükselmiştir. Erkeklerde ise işsizlik oranı 1999'da yüzde 6,2; 2007'de yüzde 5,5; 2008'de yüzde 5,6 olarak, 2009'da ise yüzde 6,3 olarak gerçekleşmiştir. Kadınların işsizlik oranı, sürekli olarak erkeklerden yüksek seyretmektedir.

Tablo3: Dünya Ölçeğinde İşsizlik Oranı (Genel ve Cinsiyete Göre)⁴

Yıllar	1999	2004	2006	2007	2008	2009
Toplam (%)	6,4	6,4	6	5,7	5,8	6,6
Erkek (%)	6,2	6,2	5,8	5,5	5,6	6,3
Kadın (%)	6,8	6,8	6,4	6	6,1	7

* Kaynak: ILO. (2009 yılı verileri ortalama tahmindir).

d) Korunmasız İstihdam

İstihdam önemli olduğu kadar, istihdamın hangi koşullarda olduğu da önemlidir. “Korunmasız istihdam” kavramı, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçileri gibi genellikle resmi iş düzenlemelerinden ve dolayısıyla sosyal güvenlik ve etkin sosyal diyalog mekanizmalarından yoksun biçimde çalışan, yetersiz gelir elde eden, temel işçi haklarından yoksun olan istihdam kesitini ifade etmektedir.⁵ 1998 yılı itibariyle istihdam edilenlerin yüzde 53,4'ü korunmasız istihdam koşulları içinde çalışmaktaydı. Bu oran 2008 yılına kadar düzenli olarak gerilemiştir. Ancak ekonomik krizin olumsuz etkisiyle bu oran 2009 yılında yeniden yükselişe geçmiştir. 2008 yılında toplam istihdam içinde korunmasız istihdam oranının yüzde 49,5; 2009'da ise yüzde 50,6 olduğu tahmin edilmektedir. İstihdam edilen kadınlar içinde korunmasız istihdam kapsamında olanların oranı erkeklerden daha yüksek seyretmektedir.

³ ILO, 2010, s. 48

⁴ ILO, 2010, s. 46.

⁵ ILO, 2010, s.18.

2007 yılında istihdam edilen kadınlar içinde korunmasız istihdam kapsamında olanların oranı yüzde 52,6 iken, erkeklerde bu oran yüzde 49,3'tür. 2008 ve 2009 yıllarında kadınlar için bu oranın sırasıyla yüzde 51,3 ve yüzde 52,3 olarak gerçekleştiği, erkekler içinse yüzde 48,3 ve yüzde 49,4 olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo4: Dünya Ölçeğinde İstihdam İçinde Korunmasız İstihdam Edilenlerin Oranı

Yıllar	1998	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam (%)	53,4	52,8	51,3	50,8	50,6	49,5	50,6
Erkek (%)	51,7	51,3	50	49,6	49,3	48,3	49,4
Kadın (%)	56,1	55,1	53,2	52,7	52,6	51,3	52,3

Kaynak: ILO. 2009 yılı ortalama tahmindir.

f) Ücret Eşitsizliği

Dünya ölçeğinde kadınlar ve erkekler arasındaki ücret eşitsizliğini gösteren detaylı istatistikler yoktur.⁶ Ancak çeşitli ülke ve bölgelerden derlenen istatistikler, küresel ölçekte kadın ve erkekler arasında ücret eşitsizliğinin devam ettiğini göstermektedir. Örneğin Avrupa Komisyonu, kadınlar ve erkekler arasındaki ücret farkının süreklilik arz ettiğini, çalışılan her bir saat için, kadınların erkeklerden yüzde 15 daha az ücret aldığını belirtmiştir.⁷ ABD'deki Ücret Eşitliği Ulusal Komitesi'nin verilerine göre ABD'de 2008 yılı itibariyle kadınlar, erkeklerin elde ettiği ücretin ancak yüzde 77,1'ini elde etmektedir.⁸ Uluslararası Yoksulluk Merkezi'nin 2008'de yayınladığı bir makaleye göre Arjantin, Brezilya, Şili, El Salvador ve Meksika'da kadınlar, erkeklerin ücretlerinin yaklaşık yüzde 80'i kadar ücret elde edebilmektedir.⁹

Küresel ölçekte toplumsal cinsiyet temelli ücret eşitsizliği azalma eğilimi göstermektedir. Ancak hala, ülkelerin çoğunluğunda kadınların ücretleri, erkeklerin ücretlerinin yüzde 70'i ile yüzde 90'ı arasında değişmektedir; bu oran bazı Asya ve Latin Amerika ülkelerinde daha da düşüktür.

⁶ ILO, 2010, s. 19

⁷ ITUC, 2009, s.23

⁸ <http://www.pay-equity.org/info-time.html>

⁹ ITUC, 2009, s.27

2) TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

Türkiye’de kadın istihdamı ve kadın emeğindeki mevcut durum, ülkedeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği tablosundan bağımsız düşünülemez. Bu nedenle öncelikle Türkiye’de toplumsal cinsiyete ilişkin temel verilere göz atmakta yarar vardır.

a) Küresel Araştırmalarda Türkiye

Küresel ölçekte yapılan araştırmaların bulguları ve toplumsal cinsiyet eşitliği indeksleri, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından dünyanın en kötü durumdaki ülkelerinden biri olduğunu göstermektedir.

Dünya Ekonomik Forumu Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu

Dünya Ekonomik Forumu’nun Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu’na göre Türkiye dünyada toplumsal cinsiyet uçurumunun en derin olduğu ülkelerden biridir. Bu raporda ülkeler, toplumsal cinsiyet uçurumuna göre; “ekonomik katılım ve fırsatlar, eğitime erişim, siyasal güçlenme, sağlık ve hayatta kalabilme” gibi dört temel kriter esas alınarak sıralanmaktadır. Raporda ülkelere 0 ile 1 arasında bir puan verilmekte, puan 1’e yaklaştıkça uçurum kapanmakta, 0’a yaklaştıkça derinleşmektedir. Türkiye’nin bu sıralamadaki konumu, 2006-2009 yılları arasında şöyle seyretmiştir:

Tablo 5: Türkiye’nin Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu’na Göre Konumu¹⁰

Yıl	Toplam Ülke Sayısı	Türkiye'nin Puanı	Türkiye'nin Sırası
2006	115	0,585	105 (en derin 11. ülke)
2007	128	0,5768	121 (en derin 8. ülke)
2008	130	0,5853	123 (en derin 8. ülke)
2009	134	0,5828	129 (en derin 6. ülke)

Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu 2006-2009 raporlarından derlenmiştir.

Bu rapora göre 2006-2009 yılları arasında rapor kapsamında incelenen ülkelerin yüzde 86’sında toplumsal cinsiyet uçurumu kapanma eğilimi göstermiştir. Ancak Türkiye bu süreçte

¹⁰<http://www.weforum.org/en/Communities/Women%20Leaders%20and%20Gender%20Parity/GenderGapNetwork/index.htm>

yerinde saymıştır. Raporda sıralamaya esas alınan 4 kritere göre ise 2009 yılı itibariyle Türkiye'nin konumu şu şekildedir.

Tablo 6: 4 Temel Kritere Göre Türkiye'nin Konumu

2009	Ekonomik Katılım ve Fırsatlar	Eğitime Erişim	Sağlık ve Hayatta Kalabilme	Siyasi Güçlenme
Türkiye'nin puanı	0,4002	0,8923	0,9712	0,0675
Türkiye'nin sırası (134 ülke arasında)	130	110	93	107

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu 2009

Türkiye'nin “ekonomik katılım ve fırsatlar” kategorisinde 134 ülke arasında 130. sırada olması, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı konusunda dünya ölçeğinde ne kadar geri bir konumda olduğunu gözler önüne sermektedir. Türkiye'nin “ekonomik katılım ve fırsatlar” kriterinde, diğer kriterlere göre çok daha geride olması, Türkiye’de kadın istihdamı sorununun boyutu hakkında fikir vermektedir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İndeksi

Bir diğer küresel veri tabanı, Social Watch örgütü tarafından yayınlanan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İndeksi”dir. Bu indekste, ülkeler üç temel kriter, -eğitim, ekonomik faaliyet ve güçlenme-, göz önünde bulundurularak puanlandırılmakta ve sıralanmaktadır.

Ülkeler, 2004-2007 yılları arasında “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İndeksi”ndeki ilerleme ya da gerilemelere göre sıralandığında, Türkiye eksi yüzde 12,76 gerileme ile Angola’dan sonra en çok gerileyen ikinci ülke olmuştur. 2007 ve 2008 yıllarında ise Türkiye'nin bu indeksteki konumu şöyle olmuştur:

Tablo 7: Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İndeksi'ne Göre Konumu¹¹

Yıl	Türkiye'nin Puanı	Türkiye'nin Sırası
2007	47	133. (154 ülke)
2008	46	139 (157 ülke)

Kaynak: Social Watch

¹¹ <http://www.socialwatch.org/node/9267>

Görüldüğü üzere 2004-2007 yılları arasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en çok arttığı ikinci ülke olan Türkiye, 2008 yılında da gerilemeye devam etmiş ve Türkiye'nin puanı 2007'ye göre 47'den 46'ya, sıralaması ise 133'ten 139'a gerilemiştir.

b) Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete İlişkin Temel Veriler ve Mevcut Durum

Türkiye'de son dönemde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmak amacıyla önemli yasal düzenlemeler yapılmış ve kadınların toplumsal statüsünü iyileştirmeye yönelik çeşitli politikalar uygulamaya konulmuştur. Bunların neticesinde temel göstergelerde görece bir iyileşme yaşanmasına rağmen, mevcut tablo hala son derece karanlıktır. Kadınlara “En az 3 çocuk istiyorum” diye seslenen bir siyasal iradenin, Türkiye'de kadınlar lehine bir toplumsal dönüşümün önünü açmasını beklemek zaten olası değildir. Türkiye hala erkek egemen sistemin yaşamın her alanında büyük ölçüde belirleyici olduğu bir toplumsal yapı arz etmektedir.

Aşağıda Türkiye'de toplumsal cinsiyete ilişkin kimi temel göstergeler ele alınmıştır, bir başka temel gösterge olan çalışma yaşamına/ekonomik faaliyete katılım ise üçüncü bölümde detaylı biçimde ele alınacaktır. Ancak bunlar istatistiklere dökülebilen göstergeler olmakla birlikte, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kısmen yansıtmaktadır. Türkiye hala erkek egemen bir toplumsal yapıya sahiptir ve bu yapı yaşamın her alanında belirleyici olmayı sürdürmektedir.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin eğitim, sağlık, siyasete ve karar alma mekanizmalarına katılım, çalışma yaşamına katılım ve kadına yönelik şiddet gibi istatistiklere dökülebilen göstergeleri, eşitsizliğin hala ne kadar derin olduğu konusunda fikir verebilir.

b-1) Eğitim

Türkiye'de son 10 yılda okullaşma oranlarında her düzeyde kayda değer mesafe kat edilmiş ve yüksek-öğretim hariç her aşamada kadın ve erkekler arasındaki fark azalmıştır. Kadınların okullaşma oranı, 2008-2009 dönemi itibariyle ilköğretimde yüzde 96, orta öğretimde yüzde 56,3, 2007-2008 dönemi itibariyle yüksek öğretimde yüzde 19,7 olarak gerçekleşmiştir. Kadınların eğitime erişiminde son 10 yılda olumlu bir gelişme yaşanmıştır.

Tablo 8: Türkiye’de Cinsiyetlere Göre Okullaşma Oranları

Dönem	OKUR-YAZARLIK (%)		İLK ÖĞRETİM (%)		ORTA ÖĞRETİM (%)		YÜKSEK-ÖĞRETİM (%)	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1998-99	76,9 (1997)	80,4 (2008)	79	94,5	35,2	42,3	9,2	11,3
2008-09	87,1 (2008)	96,6 (2008)	96	97	56,3	60,6		
2007-08							19,7	22,4

Kaynak: TÜİK, Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri

Kadınların eğitime katılımlarında yaşanan artışın, mezun olunan okula göre eğitim düzeyi göstergelerindeki kadın ve erkekler arasındaki farkı kapatması, uzun vadede mümkün olacaktır. Bugün itibariyle bitirilen eğitim düzeyi esas alınarak, kadın ve erkeklerin eğitim durumları incelendiğinde, eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hala belirgin biçimde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe, ilgili eğitim düzeyini bitirenler içinde kadınların oranı düşmektedir. Örneğin, ilkokul mezunları içinde kadınların oranı yüzde 51,3 iken, yüksekokul veya fakülte mezunları içinde kadınların oranı yüzde 39,8’dir.

Tablo 9: Bitirilen Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Eğitim Durumu

Bitirilen eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	4.930.012	986.790	3.943.222
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	13.771.384	6.721.306	7.050.078
İlkokul mezunu	18.078.358	8.800.944	9.277.414
İlköğretim mezunu	6.615.736	3.503.079	3.112.657
Ortaokul veya dengi okul mezunu	2.795.749	1.791.178	1.004.571
Lise veya dengi okul mezunu	9.970.816	5.749.685	4.221.131
Yüksekokul veya fakülte mezunu	3.508.954	2.110.229	1.398.725
Yüksek lisans mezunu	247.544	149.807	97.737
Doktora mezunu	73.244	47.029	26.215
Bilinmeyen	4.249.429	2.310.702	1.938.727
Toplam	64.241.226	32.170.749	32.070.477

Kaynak: TÜİK

b-2) Sağlık:

Ortalama Yaşam Beklentisi

2009 yılı itibariyle Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresi kadınlarda 74,4; erkeklerde 69,5’tir.

Doğurganlık Oranı ve Hamile/Anne Sağlığı¹²

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 sonuçlarına göre Türkiye’de toplam doğurganlık hızı, 1970’lerin sonunda 4 çocuğun üzerinde iken, 1980’lerde 3 çocuğa, 1990’lı yıllarda ise 2,6 çocuk düzeyine, 2000’li yıllarda ise yüzde 2,16 düzeyine kadar gerilemiş; bu araştırmada düşük ve gebeliği önleyici yöntem kullanım oranının yıllar itibariyle artma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Ancak doğurganlık hızında bölgeler arası ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Doğu Bölgesi’nde doğurganlık hızı 3,27 iken Batı Bölgesi’nde 1,73’tür. Bir diğer olumlu gelişme ise anne ölüm oranındaki düşüştür. 1998 tarihli Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması’na göre anne ölüm oranı yüz binde 49,2 iken bu oran 2008 yılı itibariyle yüz binde 18,2’dir. Ancak 2005 yılında yürütülen “Ulusal Anne Ölümleri Araştırması” göstermektedir ki, 5 anne ölümünden 4’ü önlenabilir niteliktedir.

2008 tarihli Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması’na göre 2008 öncesindeki 5 yıllık dönemde doğum yapan annelerin yüzde 92’si, son doğumlarının gebeliği sırasında bir sağlık personelinden doğum öncesi bakım hizmeti almıştır. Bu dönemdeki doğumların yüzde 64’ünde doktor, yüzde 27’sinde ebe ve/veya hemşire yardımcı olmuştur; yani doğumların yüzde 9’u sağlık personelinin yardımı olmaksızın gerçekleşmiştir. 1998 ve 2008 tarihli Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması’na göre son 10 yıl içinde sağlık personelinden alınan doğum öncesi bakım hizmetlerinde yüzde 27; sağlık personelinin yardımcı olduğu doğumlarda ise yüzde 21 artış gerçekleşmiştir.

Öte yandan Türkiye’de doğum kontrolü alışkanlıklarında da olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 1998 yılında herhangi bir doğum kontrol yöntemi kullananların oranı kırdı yüzde 56,1 kentte yüzde 66,2 iken; 2008 yılı itibariyle herhangi bir doğum kontrol yöntemi kullananların oranı kırdı yüzde 68,9 kentte yüzde 74,3’e yükselmiştir. Öte yandan doğum kontrol yöntemi kullananlar arasında geleneksel yöntemleri kullananların oranı azalırken modern yöntemleri kullananların oranı artmıştır. 1998’de herhangi bir doğum kontrol yöntemi kullananlar arasında geleneksel yöntemleri tercih edenlerin oranı kırdı yüzde 44 kentte yüzde 38 iken; bu oran 2008’de kırdı yüzde 42’ye kentte yüzde 36’ya düşmüştür. Doğum kontrolü ve aile planlamasındaki pozitif gelişmeler, istenmeyen gebelikleri önlediği gibi genel olarak kadınların sağlığına olumlu etki etmektedir.

---

¹² Bu başlık altında sunulan veriler Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması ile KSGM, 2010, s.14-15’den derlenmiştir.

Sağlık Algısı ve Hastalık Oranı

En önemli sağlık göstergelerinden biri de bireylerin ve nüfus kesimlerinin sağlıklı bir yaşam sürüp sürmediklerini ortaya koyan çalışmalardır. 2008 Türkiye Sağlık Araştırması'na göre hem 15 ve daha yukarı yaştaki bireylerin yaşadığını belirttiği hastalık/ sağlık sorunlarında hem de hekim tarafından teşhis edilen hastalık/sağlık sorunlarında kadınların erkeklere oranla daha fazla hastalık/sağlık sorunu yaşadığı görülmektedir. Ancak bu veri, Türkiye'de kadınların erkeklerden daha çok sağlık sorunu yaşadığı gibi bir genelleme yapmak için yeterli değildir. Kadınların hekime gitme ve muayene olma ya da yaşadıkları sağlık sorununu ifade etme eğiliminin daha kuvvetli olmasının bu tablonun oluşmasında kayda değer etkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 10: Belirtilen ve Teşhis Edilen Sağlık Sorunları

Hastalık/sağlık sorunu	Belirtilen*			Teşhis Edilen**		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Bel bölgesi kas iskelet sistem Problemleri	22,7	17,4	27,9	16,1	11,8	20,3
Romatizmal eklem hastalığı	17,6	11,8	23,2	13,8	8,7	18,7
Ülser	15,4	13,0	17,7	13,0	10,9	15,1
Migren ve benzeri şiddetli baş ağrısı	15,4	9,1	21,4	10,4	5,3	15,4
Hipertansiyon	14,8	9,8	19,7	13,5	8,9	18

*15 ve daha yukarı yaştaki bireylerin yaşadığını belirttiği hastalık/sağlık sorunlarının oranı

** 15 ve daha yukarı yaştaki bireylerin hekim tarafından teşhis edilen hastalık/sağlık sorunlarının oranı.

Kaynak: TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması, 2008.

Engellilik Hali

TÜİK'in 2002 tarihli Özürlülük Araştırması'na göre Türkiye nüfusunun yüzde 12,3'ü engellidir. Erkek nüfusunda bu oran yüzde 11,1; kadın nüfusunda yüzde 13,5'dir. Özürlülük oranı erkeklere nazaran kadınlarda daha yüksektir.

Kadınların sağlık göstergelerinde son dönemde olumlu değişimler yaşanmış olmakla birlikte, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi ve piyasalaştırılması sürecinde özellikle de kadınlara koruyucu sağlık hizmetlerini sağlamaları açısından son derece önemli rol oynayan sağlık

ocağı sistemi yerine aile hekimliği sisteminin tercih edilmesinin uzun vadede bu olumlu değişim sürecine zarar vereceği söylenebilir.

b-3) Siyasal Yaşama Katılım ve Yönetim Kademelerinde Temsiliyet

TÜİK'in Yüksek Seçim Kurulu ve TBMM'den derlediği verilere göre Türkiye'de 2007 yılı itibariyle TBMM'deki kadın milletvekili oranı yüzde 9,1; 2009 yılı itibariyle kadın bakan oranı yüzde 9,1, 2009 yılı itibariyle kadın belediye başkanı oranı yüzde 0,9, belediye meclisi üyesi oranı yüzde 4,2, il genel meclisi üyesi oranı ise yüzde 3,3'tür. Bu oranlar, kadınların gerek Meclis'te, gerekse yerel yönetimlerde çok düşük düzeyde varlık gösterdiğini ortaya koymaktadır. TÜİK verilerine göre Türkiye'de 2008 yılı itibariyle kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürlerin yüzde 9,9'u kadın, yüzde 90,1'i erkektir. Bu veri atanmışlar arasında da kadınların çok düşük bir orana sahip olduğuna işaret etmektedir.

b-4) Kadına Yönelik Şiddet

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün yaptığı 2008 tarihli Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'na göre¹³ Türkiye'de kadınların yüzde 41,9'u yaşamlarının herhangi bir döneminde eşi ya da birlikte olduğu kişi tarafından fiziksel ya da cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Fiziksel şiddete maruz kalanların oranı yüzde 39,3; cinsel şiddete maruz kalanların oranı yüzde 15,3 olmakla birlikte, bu iki oranda da hem fiziksel hem cinsel şiddete maruz kalan kadınlar olduğu için, fiziksel ya da cinsel şiddete uğrayan kadın oranı yüzde 41,9 çıkmaktadır. Yani Türkiye'de kadınların yüzde 12,7'si hem fiziksel hem de cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Öte yandan Türkiye'de kadınların yüzde 43,9'u yaşamlarının herhangi bir döneminde eşi ya da birlikte olduğu kişi tarafından duygusal şiddet veya istismara maruz kalmıştır. Son yıllarda kadına yönelik şiddetle mücadele önemli adımlar atılmasına, çeşitli yasal düzenlemeler yapılmasına rağmen kadına yönelik şiddet hala önemli bir halk sağlığı ve kadının insan hakları sorunu olarak önümüzde durmaktadır. Adalet Bakanı Sadullah Ergin'in TBMM'ye sunulan bir soru önergesine verdiği cevap,¹⁴ Türkiye'de kadına yönelik şiddetin boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır. 2002 yılı ile 2009 yılının Temmuz ayına kadar geçen sürede kadına yönelik şiddet istatistiklerini açıklayan Ergin, 2002 yılında 66 kadının öldürüldüğünü, 2009 yılının sadece ilk yedi ayında öldürülen kadın sayısının 953 olduğunu açıklamıştır. Bu da, son yedi yılda kadın cinayeti oranının yüzde 1.400 arttığını ortaya koymaktadır.

¹³ <http://www.ksgm.gov.tr/tdvaw/istatistikler.htm>

¹⁴ Milliyet, "7 ayda 953 kadın öldürüldü", 8.11.2009

3) TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİNE İLİŞKİN TEMEL VERİLER

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımları 1950’lerin ortasından beri düşmektedir; 1950’lerin ikinci yarısında bu oran yüzde 70’lerde iken 2000’li yıllarda bu oran yüzde 20’lere kadar gerilemiştir.¹⁵ Bu sürecin temel dinamiğini kırdan kente göç ve özellikle 1990’lı yılların sonundan itibaren hız kazanan neo-liberal tarım politikaları oluşturmaktadır. Kadınlar 1950’lerde ağırlıklı tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilirken, kırdan kente göç ve tarımsal nüfusun düzenli olarak azalması sonucunda, tarımsal faaliyetten kopan kadınların çoğunluğu kentlerde işgücüne dâhil olamamıştır. Tarımsal nüfustaki düşüşe rağmen 1980’lerin sonunda hala tarım sektörü toplam istihdamın yarıya yakınına içermeye devam etmektedir.

1990’ların sonunda hız kazanan neo-liberal politikalar neticesinde tarımsal faaliyette hayatını kazananların önemli bir kısmı, artık bu faaliyetle geçimlerini sağlayamaz hale gelmiş ve zorunlu olarak geçimlerini tarım dışı sektörlerde aramaya başlamışlardır. 1989 yılında toplam istihdam içinde tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı yüzde 47,4 iken bu oran 1999’a gelindiğinde 40,2’ye düşmüştür. Asıl gerileme tarımdaki yapısal dönüşümün yaşandığı 2000’li yıllarda gerçekleşmiş ve 2008’e gelindiğinde işgücü içinde tarımsal nüfus yüzde 23,7’ye kadar gerilemiştir. Tarımsal nüfustaki bu hızlı düşüş, ağırlıklı tarım sektöründe istihdam edilen ve bu sektörün dışına çıktığında yeniden işgücüne katılmakta zorlanan kadınların kayda değer bir kısmını işgücünün dışına itmiştir.

Son 20 yılda Türkiye’de işgücü, istihdam ve işsizlikte yaşanan değişimler şu şekildedir:

Tablo 11: İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları

Yıl	İşgücüne Katılım Oranı (%)			İstihdam Oranı (yüzde)			İşsizlik Oranı (yüzde)		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1989	36,2	80,6	58,1	32,7	74	53,1	9,5	8,2	8,6
1999	30	75,8	52,7	27,7	70	48,7	7,6	7,7	7,7
2004	23,3	70,3	46,3	20,8	62,7	41,3	11	10,8	10,8
2005	23,3	70,6	46,4	20,7	63,2	41,5	11,2	10,5	10,6
2006	23,6	69,9	46,3	21	62,9	41,5	11,1	9,9	10,2
2007	23,6	69,8	46,2	21	62,7	41,5	11	10,0	10,3
2008	24,5	70,1	46,9	21,6	62,6	41,7	11,6	10,7	11,0
2009	26	70,6	47,9	22,3	60,7	41,1	14,3	13,9	14,0

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

¹⁵ Ecevit, Y., 2008, s.115

a) İşgücüne Katılım

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı (istihdam edilen ve işsiz kadınların çalışabilir yaştaki kurumsal olmayan kadın nüfusuna oranı), 1989 yılında yüzde 36,2 iken bu oran 1999’a gelindiğinde yüzde 30’a, 2009’a gelindiğinde ise yüzde 26’ya düşmüştür. Yani son 20 yılda kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 28 azalmıştır.¹⁶ Aynı dönemde erkeklerin işgücüne katılım oranı ve genel işgücüne katılım oranı da gerilemiştir. Son 20 yılda erkeklerin işgücüne katılım oranı yüzde 12,4 azalırken, genel işgücüne katılım oranı yüzde 17,6 azalmıştır. Özetle ifade etmek gerekirse, son 20 yılda kadınlar işgücüne katılımı düşmeye devam etmiş ve bu düşüş erkeklere kıyasla daha fazla olmuştur.

b) İstihdam

Kadınların istihdam oranı (istihdam edilen kadınların çalışabilir yaştaki kurumsal olmayan kadın nüfusuna oranı) 1989’da yüzde 32,7 iken bu oran 1999’a gelindiğinde yüzde 27,7’ye, 2009’a gelindiğinde ise yüzde 22,3’e düşmüştür. Yani son 20 yılda kadınların istihdam oranı yüzde 31,8 azalmıştır. Aynı dönemde erkeklerin istihdam oranı ve genel istihdam oranı da gerilemiş, erkeklerin istihdam oranı yüzde 18; genel istihdam oranı ise yüzde 22,6 azalmıştır. Yani kadın istihdamı son 20 yılda düşmeye devam etmiş ve bu düşüş erkeklere kıyasla daha fazla olmuştur.

c) İşsizlik

Kadınların işsizlik oranı 1989’da yüzde 9,5 iken bu oran 1999’a gelindiğinde yüzde 7,6’a düşmüş, 2009’a gelindiğinde ise yüzde 14,3’e yükselmiştir. Yani kadın işsizliği son 20 yılda yüzde 50,5 artmıştır. Erkeklerde ise işsizlik oranı 1989’da yüzde 8,2; 1999’da yüzde 7,7, 2009’da ise yüzde 13,9 olarak gerçekleşmiştir. Son yılda erkeklerin işsizlik oranındaki artış yüzde 69,5 olarak gerçekleşmiştir. Son 20 yıllık dönemde erkeklerin işsizlik oranındaki artış, kadınlarınkinden fazla olmuştur. Son 10 yıllık döneme bakıldığında ise kadınların işsizlik oranındaki artışın yüzde 88,2 olduğu görülürken, bu dönemde erkeklerin işsizlik oranındaki artış yüzde 80,5, genel işsizlik oranındaki artış ise 81,8’dir. Yani kadınların işsizlik oranındaki artış, erkeklerin işsizlik oranındaki artıştan biraz fazla gerçekleşmiştir. Özellikle son 10 yılda, hem kadınlar hem de erkeklerin işsizlik oranında patlama yaşanmış, 2009 yılı itibariyle kadınların ve erkeklerin işsizlik oranı son 20 yılın en yüksek düzeyine ulaşmıştır.

---

¹⁶ Bu bölümde yer verilen yüzdeler, iki dönem arasındaki yüzdeler, ilk döneme bölünmesi ile elde edilmiştir. Bunu yapmaktaki amaç, değişimlerin reel değerlerini ifade edebilmektir. Örneğin 1989 yılı ile 2009 yılları arasında kadınların işgücüne katılım oranı nominal olarak yüzde 10,2 oranında düşmüştür. Ancak bu düşüşün reel değeri yüzde 28’dir.

d) Kadınların İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranının son derece düşük olması önemli bir sorun teşkil etmektedir. İşgücüne dahil olmayan kadınların, işgücüne neden dahil olmadıkları, bu soruna ilişkin önemli ipuçları verebilir.

Tablo12: Kadınların İşgücüne Dâhil Olmama Nedenleri

Yıl	İş Aramayıp Çalışmaya Hazır Olanlar		Mevsimlik Çalışanlar	Ev İşleriyle Meşgul	Öğrendi	Emekli	Çalışamaz Durumda	Diğer
	İş bulma ümidi yok	Diğer						
1989	0,8	0,6	0,2	80,6	5,6	1,6	7,1	3,5
1999	0,5	2	0,5	73,5	7,7	2,5	9	4,3
2008	1,2	4	1,2	62,4	8,5	3,5	11	8,1

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Kadınların işgücüne dahil olmama nedenlerine bakıldığında, “ev işleriyle meşgul” başlığının 1989’da olduğu gibi 2008’de de birinci sırada yer aldığı ancak toplam içindeki oranının yüzde 80,6’dan yüzde 62,4’e düştüğü görülmektedir. Son 20 yılda diğer nedenlerin toplam içindeki payı artış göstermiş, “iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar”ın oranı yüzde 1,4’ten yüzde 5,2’ye, mevsimlik çalışanların oranı yüzde 0,2’den yüzde 1,2’ye, “öğrenci”lerin oranı yüzde 5,6’dan yüzde 8,5’e, emeklilerin oranı yüzde 1,6’dan yüzde 3,5’e, “çalışamaz durumda” olanların oranı yüzde 7,1’den yüzde 11’e, “diğer” başlığının oranı ise yüzde 3,5’ten yüzde 8,1’e çıkmıştır. Kadınların verdiği yanıtlara göre “ev işleri ile meşgulliyet” hala kadınları işgücünün dışında tutan en önemli etken olarak görülmektedir. “Ev işleriyle meşgul” yanıtının birçok toplumsal gerçeği bünyesinde barındırdığını, işgücüne katılma olanaklarından yoksun olan ya da işgücüne katılsa dahi istihdam edilemeyeceğini düşünen kadınların birçoğunun işgücüne katılmama nedenleri sorulduğunda bu başlığa yöneldikleri söylenebilir. Ayrıca, ev eksenli çalışmanın giderek yaygınlaşmakta ancak ev eksenli çalışan kadınların birçoğu kendini “çalışan” yerine “ev kadını” olarak tanımlamaya devam etmektedir; bu durum ev-eksenli çalışan kadınların, işgücü dışında sayılmasına neden olabilmektedir. Öte yandan ev işlerinin paylaşılmaması, çocuk, yaşlı ve hasta bakımının toplumsallaştırılmaması, kadınların çalışmaması gerektiğine ilişkin toplumsal kanaat ile çalışma koşulları, biçimleri, kadınlara yönelik ayrımcılık ve çalışan kadınların büyük çoğunluğunun ev işleriyle meşgulliyetini sürdürmesinin de “ev işleriyle meşgulliyet” yanıtının öne çıkmasında önemli etkenler olduğu belirtilebilir.

TÜİK'in 2006 tarihli Aile Yapısı Araştırması'na göre erkeklerin yüzde 23'ü, kadınların ise yüzde 10'u "kadınlar çalışmamalıdır" görüşündedir. "Kadınlar çalışmamalıdır" görüşünü savunanların öne sürdükleri nedenlerin dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo 13: "Kadınlar Çalışmamalıdır" Diyenlerin Gerekçeleri

Kadının çalışmaması hakkında düşünceler	Kadın	Erkek
Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir	64,7	60,7
Gelenek göreneklerimizde aykırı	14,1	12,0
Çalışma ortamları kadın için güvenli değildir	9,5	16,5
Çalışan kadının çocukları mağdur olur	7,8	7,0
Ücretli bir işte çalışmak kadını yıpratır	2,5	2,0
Diğer	1,4	1,8

Kaynak: TÜİK

Kadınların çalışmaması gerektiğini düşünenlerin en çok öne sürdükleri gerekçe "kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir" şeklindeki kanaattir. Bu kanaat hala toplumda kadınların rolünü "ev işleri ve çocuk bakımı" ile sınırlı gören bakış açısının sınırlı da olsa varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Diğer görüşler de kadınların çalışmasının kültürel yapıya aykırı olduğu ve kadınların çocukların bakımı ile yükümlü olduğu yönündeki görüşe ve kadınlara yönelik aşırı korumacı tutuma dayanmaktadır.

Öte yandan ev işlerinin yükü hala büyük oranda kadınların omuzlarındadır.

Tablo14: Ev İçi Sorumluk Paylaşımı

	Erkek	Kadın	Aile fertleri beraber	Hane ferdi olmayan akraba	Dışarıdan biri ücret karşılığı	Evde yapılmıyor
Yemek yapma	2,0	87,1	9,5	0,8	0,4	0,2
Ütü	2,2	84,3	9,5	1,1	0,9	2,2
Sofranın kurulup kaldırılması	2,4	74,1	22,6	0,6	0,2	0,1
Günlük yiyecek içecek alışverişi	33,3	37,7	26,8	1,3	0,3	0,6
Aylık faturaların ödenmesi-	69,1	17,0	10,2	2,8	0,4	0,5
Küçük bakım onarım, tamir	68,4	6,7	6,4	4,0	13,5	1,2

Kaynak: TÜİK, Toplumsal Cinsiyet Aile ve Yaşam İstatistikleri

Yemek yapma, ütü, sofranın kurulup kaldırılması gibi ev içinde yerine getirilen sorumluluklar büyük ölçüde kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Yemek yapmada bu oran yüzde 87,1, ütüde yüzde 84,3, sofranın kurulup kaldırılmasında bu oran yüzde 74,1'dir.

Çocuk bakımında da benzer bir tablo söz konusudur. TÜİK'in 2006 tarihli Aile Yapısı Araştırması'na göre 0-5 yaş arası çocukların bakımının paylaşılması şu şekildedir:

Tablo15: 0-5 Yaş Arası Çocuk Bakımı

0-5 Çocuk Bakımının Kimin Tarafından Yapıldığı	
Annesi	92,1
Babası	0,5
Ablası	0,3
Anneannesi	1,5
Babaannesi	1,8
Yakın akrabalar	0,6
Bakıcı	1,5
Kreş veya anaokulu	0,9
Diğer	1,0
Toplam	100,0

Kaynak: TÜİK, Toplumsal Cinsiyet Aile ve Yaşam İstatistikleri

Görüldüğü üzere 0-5 yaş arası çocukların bakımı, çok büyük oranda anneler tarafından yerine getirilmekte olup bu oran yüzde 92,1'dir. 0-5 yaş arası çocukların bakımında “kreş veya anaokulu” yüzde 0,9 gibi çok düşük bir orana sahiptir. Çocuk bakımı ve bunun yanı sıra hane içindeki yaşlı ya da hastaların bakımının çok büyük oranda kadınlar tarafından yerine getirilmesi, kadınların işgücüne katılımının önündeki en büyük engellerden birini teşkil etmektedir. Ancak bu engeli ortadan kaldırmaya yönelik herhangi bir etkin politika yoktur. Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik'in 15. Maddesinde, yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 100-150 kadın işçi çalıştırılan işyerlerinde, işveren tarafından 1 yaşından küçük çocukların bırakılması, bakılması ve emzirilebilmesi için bir “emzirme odası”nın kurulması ve yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 150'den çok kadın işçi çalıştırılan işyerlerinde 0-6 yaş arası çocukların bırakılması ve bakılması, emziren işçilerin çocuklarını emzirmeleri için yurt kurulması ve yurt içinde anaokulu açılması zorunluluğu getirilmektedir. Türkiye'de işyerlerinin kaçında emzirme odası, çocuk yurdu ya da kreş olduğuna dair net bir veri yoktur. Ancak TÜİK'in 2006 yılı verilerine göre Türkiye'de 100 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde toplam ücretli istihdamının ancak yüzde 29'u istihdam edilmektedir. Yani 100 ve daha fazla kadın işçi çalıştırılması bir yana, 100'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinin istihdamdaki payı bile yüzde 29 gibi düşük bir orana denk gelmektedir. 100 ve/veya 150'den

fazla kadın işçi çalıştıran işyerlerinin toplam içindeki payının son derece düşük olduğunu ve Türkiye’de çok sınırlı bir kadın çalışan kitlesinin bu olanaktan yararlanabildiği söylenebilir. İşyerlerinde çocuk bakım olanakları olmadığı gibi yerleşim yerleri ölçeğinde de kamu tarafından bu hizmetin verilmemesinin yanı sıra çalışan nüfusun büyük bölümü özel kreş veya anaokulu masraflarını karşılama olanağından yoksundur. Kadınların genellikle erkeklerden daha düşük ücret aldığı, işyerlerinin büyük çoğunluğunda çocuk bakım tesislerinin olmadığı, çalışan nüfusun büyük çoğunluğunun özel kreş veya anaokulu masrafını karşılayacak gücünün olmadığı, toplumda çocuk bakımının genellikle annenin görevi olarak düşünüldüğü göz önünde bulundurulduğunda, haneye gelir getirecek kişi olarak daha yüksek ücret elde etme olanağı olan erkeklerin tercih edildiği, kadınların ise çocuk bakımı ile yükümlü sayıldığı söylenebilir. İşyeri ölçeğinde ve yerleşim mekanı ölçeğinde çocuk bakımının ücretsiz sağlandığı tesisler kurulmadığı takdirde bu durumun değişmesi zor görünmektedir.

e) Türkiye’nin Bölgesel ve Küresel Ölçekteki Durumu

Tablo 16: Kadınların İstihdamına İlişkin Türkiye-Dünya-Bölgeler Kıyaslaması¹⁷

	İşgücüne Katılım Oranı		İstihdam Oranı		İşsizlik Oranı	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Türkiye	24,5	26	21,6	22,3	11,6	14,3
Dünya	51,7	51,6	48,6	48	6,1	7
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	53,2	52,9	49,9	48,3	6,1	8,6
Merkez ve Güneydoğu Avrupa ve CIS	50,7	50,6	46,6	45,6	8,1	9,8
Doğu Asya	66,6	66,5	64,2	64	3,6	3,7
Güney Doğu Asya ve Pasifik	57,4	57,4	54,2	54	5,5	5,9
Güney Asya	35,1	34,9	33,1	32,8	5,6	5,9
Latin Amerika ve Karayipler	51,6	51,7	47	46,5	8,8	10,1
Orta Asya	24,9	25,4	21,3	21,6	14,7	15
Kuzey Afrika	27,5	27,4	23,4	23,1	14,8	15,6
Sahra Altı Afrika	62,1	62,6	56,8	57,1	8,5	8,8

Kaynak: ILO (2009 yılı verileri Türkiye hariç tahminidir).

Kadınların işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranları açısından Türkiye, dünya geneli ve çeşitli bölgeler ile kıyaslandığında, Türkiye’nin kadın istihdamı açısından son derece kötü bir noktada olduğu bir kez daha görülmektedir. 2009 yılı itibariyle Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 26 iken dünya ortalaması yüzde 51,6; Türkiye’de kadınların istihdam oranı yüzde 22,3 iken dünya ortalaması yüzde 48; Türkiye’de kadınların işsizlik oranı yüzde 14,3 iken dünya ortalaması yüzde 7’dir. Türkiye, kadınların işgücüne katılım ve

¹⁷ ILO, 2010, s.46-50

istihdam oranı açısından dünya ortalamasının ancak yarısı kadar bir oran yakalayabilirken, kadın işsizliğinde dünya ortalamasının iki katı bir orana ulaşmaktadır.

2009 yılı esas alınarak Türkiye dünyanın çeşitli bölgeleri ile kıyaslandığında ise, Türkiye’de kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranının yalnızca Orta Asya ortalamasının biraz üstünde olduğu, diğer 8 bölgeden ise düşük olduğu görülmektedir. İşsizlik oranı açısından ise Türkiye’de kadın işsizliği Kuzey Afrika ve Orta Asya ortalamasının biraz altında olup, diğer 7 bölgeden yüksektir.

f) Kadınların İstihdam Alanları

Tablo 17: İstihdam Edilen Kadınların İstihdam Alanları

Yıl	Tarım		Sanayi		İnşaat		Hizmetler	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1989	76,6	34,2	8,8	18,7	0,2	7,4	14,4	39,7
1999	66,4	29,6	11,4	19,5	0,4	8,5	21,8	43,4
2008	42,1	17,1	15	23,1	0,8	7,7	42,1	52,1
2009	41,7	18,2	14,7	21,2	0,7	7,9	43	52,7

Kaynak: ILO, İşgücü İstatistikleri

Türkiye’de son 20 yılda hem erkekler hem de kadınların istihdamında tarım sektörünün payı azalırken, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payı artmıştır. Ancak kadınlarda bu dönüşüm çok daha keskin bir biçimde yaşanmıştır. 1989 yılında istihdam edilen kadınların yüzde 76,6’sı tarım, yüzde 8,8’i sanayi, yüzde 0,2’si inşaat, yüzde 14,4’ü hizmetler sektörlerinde iken, 2009 yılına gelindiğinde kadın istihdamının yüzde 41,7’si tarım, yüzde 14,7’si sanayi, yüzde 0,7’si inşaat, yüzde 43’ü hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. Tarım sektöründen ayrılan kadınlar, sanayi ve hizmetler sektörlerine yönelmiş, 2009’a gelindiğinde hizmetler sektörü ilk defa tarım sektöründen daha fazla kadın istihdamını çeker hale gelmiştir.

Son 20 yılda kadın ve erkek istihdamının alanları arasındaki fark kayda değer ölçüde kapanmış olmakla birlikte, hala her alanda azımsanmayacak fark vardır. Tarımın istihdamdaki payı kadınlarda erkeklerden çok daha yüksek iken; diğer sektörlerin istihdamdaki payı erkeklerde kadınlardan daha yüksektir. İnşaat sektörü hala kadınların istihdamında çok küçük bir paya sahip olmaya devam etmektedir.

g) Kadınların Meslek Gruplarına Göre İstihdamı

Meslek gruplarına göre istihdam verileri incelendiğinde Türkiye’de cinsiyete dayalı işbölümünün sürdüğü görülmektedir. Birçok meslek grubunun kadın ve erkek istihdamındaki payı arasında ciddi farklılıklar bulunmakta ve genel bir eğilim olarak nitelik veya mesleki vasıf gerektirmeyen işlerin kadın istihdamındaki payı erkeklerden daha fazladır. Ancak bu eğilimin istisnası profesyonel meslek mensupları ve yardımcı profesyonel meslek mensuplarının kadın istihdamındaki payının erkeklerinkinden daha yüksek olması oluşturmaktadır. 2009 yılı itibariyle Kadınların yaklaşık yüzde 50’si tarım-hayvancılık işleri ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmakta, erkeklerde bu oran yüzde 27,6’da kalmaktadır. Üst düzey yönetim ve müdürlük gibi karar alma ve uygulamaya ilişkin mesleklerin kadın istihdamındaki payı yüzde 3,2 iken erkeklerde yüzde 10,8’dir. Yine sanayi sektöründeki nitelikli işgücünü oluşturan tesis ve makine operatörlüğü ve montajcılık mesleklerin kadın istihdamındaki payı yüzde 3,1 iken erkeklerde bu oran yüzde 12,1’dir. Profesyonel meslek mensuplarının kadın istihdamındaki payı yüzde 10,1 iken bu oran erkeklerde yüzde 5,7’dir. Bu meslek grubunun kadın istihdamındaki payının daha yüksek olması, eğitilmiş kadın işgücünün öğretmenlik, doktorluk, avukatlık, muhasebecilik gibi mesleklerde yoğunlaştığına işaret etmektedir.

Tablo 18: Meslek Gruplarına ve Cinsiyete Göre İstihdam

Meslek Grupları	KADIN (%)			ERKEK (%)		
	2001	2007	2009	2001	2007	2009
Kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler	8	2,9	3,2	10,2	10,9	10,8
Profesyonel meslek mensupları	5,7	11,1	10,1	5,3	5,3	5,7
Yardımcı profesyonel meslek mensupları	4,9	8,2	7,4	4,7	6,4	6
Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar	4,4	10,2	10,2	4	5	5,2
Hizmet ve satış elemanları	9	10,1	10,1	10,7	13,3	13,3
Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık... çalışanlar	36,1	31,6	31,5	26,4	14,8	16
Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	15,3	6	5,7	18,7	17,9	16,6
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	8	5	3,1	10,3	13,6	12,1
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	8,5	15	18,4	9,6	12,8	14,3

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

h) Kadınların İşyeri Durumu

Öte yandan işyeri durumuna göre bakıldığında ise, istihdam edilen kadın ve erkekler içinde özel sektörün payının yüksek olduğu, erkek istihdamı içinde kamunun payının kadın istihdamından daha yüksek olduğu görülmektedir. Kamunun kadın istihdamı içindeki payı artış eğilimi gösterirken, 2001-2006 dönemi için erkeklerde düşüş eğilimi görülmektedir.

Tablo 19: İşyeri Durumuna ve Cinsiyete Göre İstihdam

Yıl	KADIN		ERKEK	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel
1996	10	90	15,7	84,3
2001	11,2	88,8	16	84
2006	12,2	87,8	14	86

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

ı) Kadınların İşteki Durumu

Son 20 yılda Türkiye’de istihdam edilenlerin işteki durumunda dikkate değer değişiklikler olmuştur. İstihdam edilen kadınlar ve erkekler arasında ücret ya da yevmiye karşılığı çalışanlar ile işverenlerin oranı artarken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların oranı düşmüştür. Erkekler arasında kendi hesabına çalışanların oranı düşerken, kadınlar arasında kendi hesabına çalışanların oranı artmıştır. 1989-2009 dönemi, Türkiye’de hem erkekler hem kadınlar için bir işçileşme dönemi olmuştur.

Kadınlar arasında ücret ya da yevmiye karşılığı çalışanların oranı 1989 yılında yüzde 20,8 iken, bu oran 2009’a gelindiğinde yüzde 51,1’e ulaşmıştır. Aynı dönemde istihdam edilen kadınlar arasında işverenlerin payı yüzde 0,3’ten yüzde 1,3’e, kendi hesabına çalışanların payı yüzde 7,8’den yüzde 12,8’ye çıkmış, ücretsiz aile işçilerinin payı ise yüzde 71,2’den yüzde 34,8’e düşmüştür.

Tablo 20: İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumu

Yıl	Ücret ya da Yevmiyeli		İşveren		Kendi Hesabına		Ücretsiz Aile İşçisi	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1989	20,8	46,5	0,3	4,9	7,8	35,3	71,2	13,3
1999	29,8	51,1	0,6	7	9,6	29,3	60	12,7
2008	53,2	63,9	1,4	7,5	11	23,8	34,4	4,8
2009	51,1	63,4	1,3	7,3	12,8	23,9	34,8	5,4

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

i) Sosyal Güvenlik

1989 yılı itibariyle Türkiye’de istihdam edilen kadınların yüzde 83’ü esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değil iken, bu oran 1999’a gelindiğinde yüzde 75’e, 2008’e gelindiğinde ise yüzde 58’e düşmüş, 2009 yılında da bu oran yüzde 58 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de kadınların kayıt dışı çalışmasında yaşanan düşüşün temel nedeni, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların toplam kadın istihdamı içindeki payının düşmesidir. Kadınların kayıt dışı istihdamının azalması eğilimi olumlu olmakla birlikte hala bu oran yüzde 58 gibi yüksek bir düzeydedir. Erkeklerde ise bu oran yüzde 38’dir; yani istihdam edilen kadınlar erkeklere göre daha çok kayıt dışındadır. Dahası ücret ya da yevmiye karşılığı çalışan kadınlar içinde kayıt dışı istihdam oranı 20 yılda değişmemiş, yüzde 27 oranını korumuştur. Hala ücret ya da yevmiye karşılığı çalışan 4 kadından biri kayıt dışı istihdam edilmektedir. Öte yandan 1999 yılında ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların yüzde 99’u esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değil iken, bu oran 2009’a gelindiğinde yüzde 94’e düşmüş olup, hala çok yüksek bir düzeyi korumaktadır.

Tablo 21: Esas İşi Nedeniyle Sosyal Güvenliğe Kayıtlı Olmayanlar

Yıl	Sosyal Güvenliğe Kayıtlı Olmayanlar		Ücretliler İçinde Kayıtsızlar	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1989	83	48	27	27
1999	75	43	25	28
2008	58	38	27	26
2009	58	38	27	26

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

j) Ücretler

TÜİK’in 2006 yılı Kazanç Yapısı Anketi Sonuçları’na göre, tam yıl çalışan kadınların aylık ortalama brüt ücretleri 1.278 TL, erkeklerin aylık ortalama brüt ücretleri ise 1277 TL’dir. Aylık ortalama brüt ücretler arasında kayda değer bir fark yoktur. Tam yıl çalışan kadınların aylık brüt ücretlerinin medyanı 658 TL, erkeklerin ise 701 TL’dir. Yani kadınların yüzde 50’sinin aylık brüt 658 TL’nin altında, erkeklerin yüzde 50’si ise aylık brüt 701 TL’nin altında kazanç elde etmektedir. Erkeklerin medyanın kadınlardan yüksek olması, aylık gelir

azaldıkça erkekler ve kadınlar arasında erkekler lehine ücret farklılığı olduğunu göstermektedir. Öte yandan yine aynı ankete göre 26 farklı mal ve hizmet üretimi alanının 19'unda kadınların ortalama ücretleri, erkeklerin ortalama ücretlerinden düşüktür. Meslek grupları esasına göre bakıldığında da 9 meslek grubunun 8'inde erkeklerin kadınlardan daha yüksek ücret aldığı görülmektedir.

Aynı eğitim düzeyindeki erkek ve kadınlar kıyaslandıklarında erkekler ve kadınlar arasındaki ücret farkı belirgin bir hal almaktadır. İlkokul ve altı eğitim düzeyindeki kadın ve erkekler arasındaki ücret farkı yüzde 17,1; ilkokul ve ortaöğretim mezunları arasındaki fark yüzde 18,7; lise mezunları arasındaki fark yüzde 7,7; meslek lisesi mezunları arasındaki fark yüzde 27,2; yüksekokul ve üstü eğitim düzeyi arasındaki fark yüzde 17,7'dir. Bir başka deyişle Türkiye'de cinsiyetler arası ücret farkı varlığını korumaktadır.

k) İşyerinde Taciz, Kadına Yönelik Şiddet

Türkiye'de kadınların işyerinde maruz kaldıkları taciz ve şiddete ilişkin ulusal ölçeği yansıtabilecek çalışma yoktur. Ancak konuya ilişkin yapılan kimi çalışmalar, işyerinde kadına yönelik psikolojik ve cinsel taciz ile şiddetin yaygın ve dikkate alınması gereken bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Avrupa Birliği'ne bağlı Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Kurumu tarafından hazırlanan 2005 tarihli "4'üncü Avrupa Çalışma Koşulları Anketi"nin sonuçlarına göre, Türkiye, yüzde 6'luk cinsel taciz oranı ile 31 ülke arasında Hırvatistan ile birlikte üçüncü sırada yer almıştır.¹⁸

The Prometheus Danışmanlık Şirketi'nin 20-60 yaşları arasındaki 1.200 özel sektör çalışanını kapsayan araştırmasına katılan kadınların yüzde 73'ü işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığını belirtmiş, tacize uğradığını belirtenlerin yüzde 69'u en çok yöneticileri tarafından taciz edildiklerini dile getirmiştir.¹⁹ Eğitim Sen Samsun Şubesi Kadın Sekreterliği'nin Samsun Kent Merkezi ve beş ilçede yaptığı, 550 kadını kapsayan araştırmasına katılan kadınlar, işyerinde cinsel tacizin yaygın olduğunu belirtmiş, işyerinde cinsel tacize uğradığını belirtenlerin oranı yüzde 11'de kalmıştır.²⁰

İşyerinde taciz ve kadına yönelik şiddete ilişkin çalışmalar ve alan yazınında, işyerinde kadına yönelik taciz ve şiddetin genellikle açığa vurulmadığı ve görünür olmadığı ve tacizin tanımlanmayabildiği belirtilmektedir. Öte yandan her ne kadar işyerinde cinsel tacize ilişkin

¹⁸ <http://arsiv.kazete.com.tr/sayilar/2007/60/?bolum=haberler&sayfa=ekonomi04>

¹⁹ <http://www.dijimecmua.com/index.php?c=sw&v=225&s=616> .

²⁰ <http://www.egitimsen.info/index.php?yazi=1516>

yasal düzenlemeler yapılmış olsa da henüz işyerlerinde tacizi önlemeye ve taciz yaşandığı takdirde başvuruya yönelik etkin mekanizmalar ve uygulamaların söz konusu olduğunu söylemek güçtür.

D) İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği

Türkiye’de kadın çalışanların sağlığına ilişkin kapsamlı çalışmalar mevcut değildir. SSK istatistiklerine göre 2007 yılında yaşanan iş kazalarının yüzde 5’i kadın çalışanlarda meydana gelmiş, iş kazası sıklığı erkeklerde bin işçi başına 10,3 iken, kadın çalışanlar için binde 2,3’tür. Erkekler için her 100 kazadan yaklaşık 2’si işgöremezlikle 1,3’ü ölümlerle sonuçlanırken, kadınlar için bu oran sırasıyla 1 ve 0,3 olarak gerçekleşmiştir. TÜİK’in aynı dönemi inceleyen “İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri” başlıklı araştırmasına göre son 12 ay içinde istihdam edilen kadınların yüzde 3’ü çalıştığı işe bağlı bir rahatsızlık geçirirken, erkeklerde bu oran yüzde 3,9 olarak gerçekleşmiştir. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre kadınlarda iş kazası hızı binde 13’tür. Bu oran SSK’nın aynı döneme ait verisinin (binde 2,3) yaklaşık 6 katıdır. SSK ve TÜİK verileri arasındaki bu farka dikkat çeken Çiğdem Çağlayan ve Nilay Etiler, SSK istatistiklerinde görülen cinsiyetler arası farklılığın TÜİK’in araştırmasında görülmediğini belirtmekte, SSK verilerinin istihdam edilen kadınların yaklaşık üçte birine ait veriler olduğunu ve özellikle enformel sektörde çalışan kadınların sağlığına ilişkin bilgileri içermediğini vurgulamaktadır. Çağlayan ve Etiler, kadınların iş kazası ve meslek hastalıkları açısından özellikle erkeklere göre daha düşük hızlara sahip olmasına ilişkin, “Bu durum kadınların daha az riskli işkollarında çalışmalarından kaynaklanıyor gibi değerlendirilse de, kayıt dışı çalışmanın yaygın olması nedeniyle, bildirim eksikliklerine bağlı olarak da ortaya çıkmaktadır” değerlendirmesini yapmaktadır.²¹

İş kazalarında Avrupa birincisi dünya üçüncüsü olan Türkiye’de, işçi sağlığı ve güvenliği alanında son derece vahim bir tablo söz konusudur. Türkiye’de istatistiklere giren iş kazaları ve meslek hastalıkları, buzdağının yalnızca suyun üstündeki kısmını teşkil etmektedir. Kadın çalışanların işçi sağlığı ve güvenliği, büyük ölçüde buzdağının suyun altında kalan kısmında yer almaktadır.

---

²¹ Çağlayan, Ç. ve Etiler, N., 2009, “Türkiye’de Kadın İşçilerin Mesleki Sağlık”, *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Sayı:33, s. 23-32.

m) Sendikal Örgütlenme

Türkiye’de resmi sendikalaşma istatistikleri gerçeği yansıtmamaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın 2009 Ocak ayı verilerine göre işçilerin sendikalaşma oranı yüzde 58,98’dir. Oysa Türkiye’de toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısı ve toplam ücret ya da yevmiye karşılığı çalışan nüfus esas alınarak yapılan bir çalışmaya göre 2007 itibariyle Türkiye’de sendikalaşma oranı yüzde 6,1’dir. Bu oran 1998 yılında yüzde 22,2 iken, son 20 yılda düzenli olarak gerilemiştir. Özel sektörde çalışanların sendikalaşma oranı 1995’te yüzde 7,8 iken, 2007 yılı itibariyle yüzde 3,4’e düşmüştür.²² Çalışma Bakanlığı’na yapılan toplu sözleşme bildirimlerinde, toplu sözleşme kapsamındaki cinsiyetlere göre ayrıldığı için, kadınların ve erkeklerin sendikalaşma oranlarını net ve sağlıklı biçimde ayrı ayrı hesaplamak ancak tek tek tüm sendikaların toplu sözleşme kapsamındaki üyelerinin cinsiyete göre dağılımını derlemekle mümkün olacaktır. Kamuda çalışan sendikalı işçiler arasında kadınların oranı gerek Çalışma Bakanlığı gerekse TÜHİS verilerine göre yaklaşık yüzde 10 düzeyindedir. Özel sektörde de aynı oranın korunduğu varsayıldığında Türkiye’de kadınların sendikalaşma oranının yaklaşık yüzde 3 olduğu söylenebilir. Oysa aynı yöntemle göre erkeklerin sendikalaşma oranı yüzde 7,7’dir. Yani kadın emekçiler, erkeklere nazaran sendikal örgütlenme ve toplu sözleşme olanağından daha az yararlanabilmektedir. Bir araştırmaya göre Türkiye’de özellikle de özel sektörde işverenler işçilerin sendikalaşmalarını engellemek için en az 41 farklı yöntem kullanmaktadır. Bu yöntemlerin birçoğu hem kadın hem erkeklere yönelik olmakla birlikte, sadece kadın işçilere yönelik yöntemler de kullanılmaktadır. Bunların birkaçı, “Sendikalaşan kadın işçilere kocaları ya da aileleri yoluyla sendikadan istifa etmeleri için baskı yapma”, “Mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kullanarak, ‘kadının sendikayla işi olmaz’ gibi söylemlerle kadın işçileri sendikadan uzak tutmaya çalışma”, “Hamile ya da çocuklu kadın işçileri, sendikadan istifa etmeleri için zorla mesaiye bırakma, çalışma saatlerini uzatma” ve “sendikalaşan kadın işçilere fiziksel veya sözlü cinsel tacizde bulunma”dır.²³

Öte yandan kadınların sendika yönetimlerindeki temsili açısından da olumsuz bir tablo söz konusudur. 2009 yılı itibariyle Çalışma Bakanlığı’nın verilerine göre kadınların sendikaların seçilmiş yönetim organlarındaki oranı son derece düşüktür. İşçi sendikaları başkanları

²² Bakır, O. ve Akdoğan, D., 2009, “Türkiye’de Sendikalaşma ve Özel Sektörde Sendikal Örgütlenme”, *Türk-İş Dergisi*, Sayı 383, s. 88-97.

²³ a.g.e. s.88-97.

arasında kadınların oranı yüzde 6,4; yönetim kurulu üyeleri arasında ise yüzde 10'dur, ancak işçi sendikaları konfederasyonu söz konusu olduğunda bu oran yüzde 0'a düşmektedir.

Tablo 22: İşçi ve Memur Sendika ve Konfederasyonlarının Organlarında Kadınlar (2009 yılı için %)

Görev	Kadın	Erkek
İşçi Sendikaları (Başkan)	6,4	93,6
İşçi Sendikaları (Yönetim Kurulu Üyeleri)	6,8	93,2
İşçi Sendikaları (Denetim Kurulu Üyeleri)	10	90
İşçi Sendikaları (Disiplin Kurulu Üyeleri)	11,4	88,6
Memur Sendikaları (Başkan)	8,1	91,9
Memur Sendikaları (Yönetim Kurulu Üyeleri)	8,8	91,2
Memur Sendikaları (Denetim Kurulu Üyeleri)	7,4	92,6
Memur Sendikaları (Disiplin Kurulu Üyeleri)	7,6	92,4
İşçi Sendikaları Konf. (Başkan)	0	100
İşçi Sendikaları Konf. (Yönetim Kurulu Üye.)	0	100
İşçi Sendikaları Konf. (Denetim Kurulu Üye.)	0	100
İşçi Sendikaları Konf. (Disiplin Kurulu Üyeleri)	0	100
Memur Sen. Konf. (Başkan)	0	100
Memur Sen. Konf. (Yönetim Kurulu Üyeleri)	7	93
Memur Sen. Konf. (Denetim Kurulu Üyeleri)	14,8	95,2
Memur Sen. Konf. (Disiplin Kurulu Üyeleri)	4	96

Kaynak: Çalışma Bakanlığı İstatistikleri

n) İşyerinde Ayrımcılık, Hak İhlalleri ve Çalışma Koşulları

Yine istatistiksel olarak ifade edilmesi zor olsa da Türkiye'de kadınların işyerinde ayrımcılığa uğradığı yönünde yaygın bir kanı vardır. Özellikle işe alma, işten çıkarma, ücretlendirme, işin yürütümü, terfi ve yükselme gibi çalışma yaşamına ilişkin süreçlerde kadınlara yönelik cinsiyetçi uygulamaların yaygın biçimde yaşandığı bilinmektedir. İşe alma sırasında kadınlara hamile olup olmadıkları, hamile kalmayı düşünüp düşünmedikleri gibi sorular yöneltilmesi, hamile olan kadın işçilerin işten çıkartılması, kadınların denk işi yapan erkek çalışma arkadaşlarına oranla daha düşük ücret alması, işin yürütümü esnasında kadınlara yönelik cinsiyetçi ifadelerin kullanılması ve tutumların takınılması, terfide açık ya da gizli biçimde kadınlara negatif ayrımcılık uygulanması gibi işyerinde kadına yönelik ayrımcı uygulamalar, ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Öte yandan her ne kadar ilgili yasa ve yönetmeliklerde kadın işçilere yönelik çeşitli haklar düzenlenmiş olsa da bunların yaygın bir biçimde ihlal edildiği de bilinmektedir. Kadın çalışanların çalışma koşullarına ilişkin sorunlar ise ayrı bir araştırmanın

konusu olacak kadar geniştir. Kadın çalışanlar, erkek mesai arkadaşlarının yaşadıkları sorunları paylaşmanın yanı sıra kadın olmalarından kaynaklı olarak ve özellikle yukarıda belirtilen uygulamalar nedeniyle çok geniş bir spektrumda sorunlar yaşamaktadır.

o) Küresel Kriz ve Etkileri

Son küresel ekonomik krizin kadın emeği ve istihdamı üzerindeki etkilerinin kapsamlı bir analizini yapabilmek için henüz erkendir. Ancak son 2 yıl kıyaslanarak, krizin ilk etkilerinden söz etmek mümkün olabilir. Toksöz'ün Aralık 2009 tarihli "Kriz Koşullarında Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İşgücü Piyasaları" başlıklı çalışması, ekonomik krizin işgücü piyasaları üzerindeki etkisini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele almakta ve bu çalışmada son derece dikkat çekici saptamalarda bulunmaktadır. Toksöz'ün de dikkat çektiği üzere kriz dönemlerinde formel ekonomide iş bulamayanlar, enformel ekonomide kendi hesabına veya ücretli çalışmaya yönelmekte, işverenler işçileri sözleşmeli, geçici, kısmi zamanlı, enformal düzenlemeler içinde istihdam etmekte, erkeklerin işlerini kaybetmesiyle özellikle genç kadınlar aile gelirindeki azalmayı telafi etmek amacıyla işgücü piyasasına girmektedir. Rusya, Latin Amerika ve Doğu Asya'da 1997 krizi ve bunu izleyen krizlerin sonucunda kadınların işgücüne katılım oranları artmış, kadınlar daha düşük eğitim ve vasıf düzeylerine bağlı olarak ev hizmetlerinde ve seyyar satıcılıkta iş bulmakta veya ev eksenli çalışmaktadır. Genç kadınlar fuhuş ve eğlence sanayine yönelebilmektedir.²⁴

Küresel kriz, dünyanın çeşitli bölgelerinde kadın istihdamı üzerinde farklı etkiler yaratmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde kadınların işgücüne katılım oranı ve istihdam oranında duraklama ya da gerileme eğilimine girerken, gelişmekte olan ekonomilerde kadınların işgücüne katılım oranı artma eğilimi göstermektedir. Ancak küresel ölçekte işsizlik oranları, tüm bölgelerde kayda değer bir artış eğilimi göstermektedir. Öte yandan kadınların korunmasız istihdamında da dikkate değer bir artış eğilimi ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de de gelişmekte olan ülkelerde görülen eğilim ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı son dönemde düşme eğilimi gösterirken, bu düşüş 2000'li yıllarda durmuş, kadınların işgücüne katılım oranı 2004 ve 2007 yılları arasında yüzde 23,3 ile yüzde 23,6 arasında sabitlenmiştir. Ancak küresel krizin etkilerini göstermeye başladığı 2008 yılı ile krizin etkilerinin ağır biçimde hissedildiği 2009 yıllarında kadınların

---

²⁴ Toksöz.,G., s. 4-5

işgücüne katılım oranı artmaya başlamış, bu oran 2007’de yüzde 23,6 iken, 2008’de yüzde 24,5’e, 2009’da yüzde 26’ya yükselmiştir. Benzer bir durum istihdam oranı açısından da geçerlidir. Kadınların istihdam oranı son 20 yıllık dönemde düşerken, 2004-2007 yılları arasında yüzde 20,7 ile yüzde 21 arasında sabitlenmiştir. Bu oran 2007’de yüzde 21 iken, 2008’de yüzde 21,6’ya, 2009’da yüzde 22,3’e çıkmıştır. 2007-2009 yılları arasında erkeklerin işgücüne katılım oranı yüzde 69,8’den yüzde 70,6’ya yükselmiş, ancak istihdam oranı yüzde 62,6’dan yüzde 60,7’ye düşmüştür. 2007’de kadınların işsizlik oranı yüzde 11 iken 2009’a gelindiğinde bu oran yüzde 14,3’e, erkeklerin işsizlik oranı ise yüzde 10’dan yüzde 13,9’a yükselmiştir. Erkeklerin istihdam oranı düşerken, kadınların istihdam oranının artması, kadınların işgücüne katılımında kayda değer bir artış olması ve her iki cinsin de işsizlik oranı yükselirken, kadınların işsizlik oranının daha fazla artması, özellikle sanayi sektöründe yaşanan kitlesel işten çıkarmaların etkisiyle hanenin esas gelirini sağlayan erkeklerin işsiz kaldığı dönemlerde kadınların hanenin geçimini sağlamak ya da hane geçimine katkı yapmak amacıyla herhangi bir hazırlığı olmaksızın işgücüne katıldığını, işgücüne katılan kadınların ancak bir kısmının istihdam edildiğini ve çoğunun işsiz olduğunu göstermektedir. Öte yandan 2008 yılına kıyasla 2009 yılında ücret ya da yevmiye karşılığı çalışan kadınların oranı düşmüş; kendi hesabına ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranı artmıştır. Yine bu dönemde kadın istihdamı içinde sanayi, inşaat ve tarım sektörlerinin payı düşmüş, hizmetler sektörünün payı artmıştır. Yani bu dönemde kadınlar daha çok korunmasız istihdam biçimlerine yönelmiştir. Sonuç itibarıyla ekonomik kriz döneminde kadınların işgücüne katılımı ve istihdamındaki artış, zorunluluk neticesinde herhangi bir hazırlık olmaksızın gerçekleşmiş, işgücüne katılımların bir kısmı istihdama dönüşmüş ancak ağırlıklı işsizlikle sonuçlanmıştır.

Tablo 23: İstihdam Edilen Kadınların Meslek Grupları

Meslek Grupları	2007	2009
Kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler	2,9	3,2
Profesyonel meslek mensupları	11,1	10,1
Yardımcı profesyonel meslek mensupları	8,2	7,4
Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar	10,2	10,2
Hizmet ve satış elemanları	10,1	10,1
Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık...çalışanlar	31,6	31,5
Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	6	5,7
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	5	3,1
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	15	18,4

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

İstihdam edilen kadınların meslek gruplarına dağılımı itibariyle 2007 yılı ile 2009 yılları kıyaslandığında, “profesyonel meslek mensupları”, “yardımcı profesyonel meslek mensupları”, “tesis ve makine operatörleri ve montajcılar” gibi belli bir eğitim ve mesleki bilgiyi gerektiren meslek gruplarında kayda değer düşüş yaşanırken, “nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar”ın kadın istihdamı içindeki payı yüzde 15’den yüzde 18,4’e yükselmiştir. Bu durum ekonomik kriz döneminde, kadın istihdamının nitelik gerektirmeyen işlere yöneldiğini göstermekte ve kriz döneminde kadınların korunmasız istihdam sorunu ile daha yoğun biçimde karşılaştığına işaret etmektedir. Toksöz de çalışmasında, 2008 ve 2009 yılları Temmuz ayı istatistiklerini kıyaslayarak, erkeklerin işsiz kalmasıyla azalan hane gelirlerini telafi etmek için giderek daha çok sayıda kadının gelir getirici çalışmaya yöneldiği tespitini yapmış, kadınların istihdamının korunmasız istihdam biçimlerinde arttığını vurgulamıştır.²⁵

Sonuç itibariyle, kadınların işgücüne katılım ve istihdamında son 20 yılda yaşanan gerileme eğilimi kriz koşullarında değişmiş, kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı artmış ancak bu değişim, kadınlar açısından korunmasız istihdam biçimlerinde nitelik gerektirmeyen işlerde, sağlıksız çalışma koşullarında istihdamı ve giderek büyüyen bir işsizlik sorununu beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu değişimin olumlu bir sürecin işareti olduğunu söylemek güçtür.

4) GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışma boyunca ortaya konan veriler, Türkiye’de kadın emeği ve kadın emekçilere ilişkin çok çeşitli ve ciddi sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’de hala çalışma yaşamındaki dört kadından biri işgücüne katılmakta, işgücüne katılan kadınların yüzde 14’ü işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmakta, cinsiyete dayalı işbölümü devam etmekte, kadınların çoğu sosyal güvence ve iş güvencesinden yoksun biçimde çalışmakta, ayrımcılığa uğramakta, çalışma yaşamının her alanında hem işçi olmaktan hem de kadın olmaktan kaynaklı çok çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Bir yandan da istihdam edilen kadınlar hızla işçileşmektedir. Bu durum, Türkiye’de kapitalizmin ve erkek egemen sistemin bir bileşkesi olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de son döneme damgasını vuran neo-liberal politikalar ve bu politikaların bilhassa tarımsal alanda yarattığı tahribat bir yandan da kadınların işgücünden çekilme sürecinin sürmesine neden olurken, bir yandan kadınların yeniden çalışma yaşamına

---

²⁵ Toksöz, s.23-25.

etkin ve yaygın katılımının önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Türkiye’de her 4 erkekten ve 10 kadından birinin “Kadın çalışmamalıdır” görüşünü savunduğu, kadınların rolünü “ev işleri ve çocuk bakımı” ile sınırlayan toplumsal algının azalarak da olsa devam ettiği, kadınların çalışma yaşamına katılımında erkeklere nazaran daha dezavantajlı olduğu, Türkiye’de erkek egemen toplumsal yapının hala büyük ölçüde belirleyici olduğu dikkate alındığında, yaşamın her alanını serbest piyasa ilişkilerine terk eden, sermaye birikimini her türlü amacın önüne koyan neo-liberal politikaların kadınların bu dezavantajlı konumunu olumlu yönde değiştirmesini beklemek hayaldir. Aksine son küresel krizde görüldüğü üzere, işgücünün dışına itilen kadınların işgücüne katılım eğilimi, yaygın ve yoğun bir işsizlik, nitelik gerektirmeyen işlere ve korunmasız istihdama yönelim, ağır çalışma koşulları ve düşük ücretlere talim etme gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Hem kadın hem erkek tüm emekçileri olumsuz etkileyen neo-liberal politikalar izlenmeye devam ettiği sürece kadınları daha fazla işsizlik, daha fazla güvencesizlik ve daha fazla sömürü beklemektedir.

Sonuç itibarıyla rapor boyunca ortaya konulan olumsuz tablonun değişmesi için geniş emekçi kesimlerin talep ve beklentilerini esas alan ekonomi politikaları ve sosyal politikalar, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ile uygulanmalıdır. Geçmiş hükümetler ve mevcut hükümetlerin böyle bir niyeti olmadığı artık açık seçik görülmektedir. Emekten yana, eşitlikçi politikaların oluşturulması ve yaşama geçirilmesini sağlayacak olan, mevcut politikaların mağduru olan geniş emekçi kesimlerdir. Bu sorunları tarif etmek tek başına yeterli değildir, asıl iş tam da bu sorunları gözler önüne serdikten sonra bunlarla mücadele etmek ve mevcut koşulları değiştirmektir. Sosyal-İş Sendikası ilerleyen dönemde bu sorumluluğun bilinci ile çeşitli çalışmalar gerçekleştirmeyi önüne hedef olarak koymaktadır.

İstihdam edilen kadınlar içinde ücret ya da yevmiye karşılığı çalışanların oranının son 20 yılda yüzde 20,8’den yüzde 51’e çıkması, kadınların hızla işçileşmesi, özellikle de kriz sürecinde kadınların yeniden işgücüne katılma eğilimi göstermesi ve kadınların korunmasız istihdama yönelmesi, kadın işsizliğinin ciddi bir artış eğiliminde olması, dikkatle değerlendirilmesi gereken bir sürecin işaretidir. Sendikaların kadın emekçilere yönelik etkin politikalar geliştirmesi; gerek sendikasız kadınların sendikalaşması gerekse sendikalı kadınların sendikal çalışmalara, süreçlere ve sendikaların karar alma mekanizmalarına etkin bir biçimde katılması için özel çalışmalar yürütmesi; kadınların istihdamının önündeki engellerin kaldırılması, kadın işsizliğiyle mücadele edilmesi ve yaşamın her alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için aktif ve süreklilik arz eden bir tutum takınması

ve yalnızca kadın üyelerini değil erkek üyelerini de bu doğrultuda harekete geçirmesi acil bir ihtiyaç ve sorumluluktur.

Tüm emekçileri işsizliğe, yoksulluğa, geleceksizliğe sürükleyen neo-liberal politikalarından vazgeçilmesi, ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan emekçilerin çıkarlarını gözeterek politikaların yaşama geçirilmesi, kadınların çalışma yaşamına ilişkin her türlü sorununun çözülmesi için kadınların sorunlarını ve taleplerini esas alan sosyal politikaların uygulamaya konulması, kadınların işgücüne katılımı ve istihdamının önündeki engellerin kaldırılması, acilen çocuk, hasta ve yaşlı bakımının toplumsallaştırılması için gerekli çalışmaların yapılması, kadın işsizliği ve kadınların kayıt dışı istihdamı ile mücadele edilmesi, kadınların güvenceli istihdamını ve insanca koşullar içinde çalışmasını sağlayacak politikaların uygulanması, sosyal güvenliğin çalışan birey odaklı olmaktan çıkarılarak tüm vatandaşları kayıtsız koşulsuz kapsamaması, çalışma yaşamında kadına yönelik her türlü ayrımcılığa, tacize ve şiddete son verilmesi, kadın ve erkekler arasındaki ücret farklılıklarının yok edilmesi ve ücretlerin insanca yaşayacak bir seviyeye çekilmesi, kadınların sendikalaşmasının önündeki her türlü engelin kaldırılması, kadınların mesleki sağlığının korunması için etkin önlemler alınması ve yaşamın her alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için harekete geçilmesi, kadın emekçilere ilişkin öncelikli taleplerimizdir. Bu taleplerimizin karşılık bulması için gereken her türlü çalışmayı yapmak ve mücadeleyi yürütmek de öncelikli hedefimizdir.

8 Mart'ın 100. yıldönümünde, 100 yıllık birikimimiz, içinde yaşadığımız yüzyılı değiştirmemiz için bize güç vermektedir.

Kapitalist sömürü ve erkek egemenliğinin son bulduğu, eşit, adil, özgür bir ülke ve dünya dileği ile 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü kutlu olsun!

Kaynakça:

- ILO, 2010, Global Employment Trends, [http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_elm/---trends/documents/publication/wcms_120471.pdf].
- ITUC, 2009, 1st World Women's Conference Discussion Guide, [http://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/DECENT_WORK_DECENT_LIFE_FOR_WOMEN.pdf].
- [<http://www.pay-equity.org/info-time.html>].
- [<http://www.weforum.org/en/Communities/Women%20Leaders%20and%20Gender%20Parity/GenderGapNetwork/index.htm>].
- [<http://www.socialwatch.org/node/9267>].
- [<http://arsiv.kazete.com.tr/sayilar/2007/60/?bolum=haberler&sayfa=ekonomi04>]
- [<http://www.dijimecmua.com/index.php?c=sw&v=225&s=616>].
- [<http://www.egitimsen.info/index.php?yazi=1516>].
- [http://www.cs.gb.gov.tr/articles.php?category_id=50].
- Milliyet, "7 ayda 953 kadın öldürüldü", 8.11.2009
- Bakır, O. ve Akdoğan, D., 2009, "Türkiye'de Sendikalaşma ve Özel Sektörde Sendikal Örgütlenme", *Türk-İş Dergisi*, Sayı 383.
- Çağlayan, Ç. ve Etiler, N., 2009, "Türkiye'de Kadın İşçilerin Mesleki Sağlık ve Güvenlik", *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Sayı:33.
- Ecevit, Y., 2008, "İşgücüne Katılım ve İstihdam", Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri Raporu içinde, [<http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/KADINRAPOR.pdf>]
- KSGM, 2009, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, [<http://www.ksgm.gov.tr/tdvaw/istatistikler.htm>].
- KSGM, 2010, Türkiye'de Kadının Durumu, [http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/tr_de_kadinin_durumu_subat_2010.pdf]
- Toksöz, G., 2009, Kriz Koşullarında Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İşgücü Piyasaları, yayınlanmamış çalışma.
- TÜİK İşgücü İstatistikleri
- TÜİK Toplumsal Cinsiyet, Aile ve Yaşam İstatistikleri.
- TÜİK Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008